

УДК 378+377.35

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-8(346)-2-312-320

Репко Інна Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна.
studgorod.hgpa@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8501-4097>

Одарченко Вероніка Ігорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна.
nika.odarchenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1268-0309>

Задорожня Яна Ігорівна,

учитель першої категорії
Харківської загальноосвітньої школи
I-III ступенів №111 Харківської міської ради
Харківської області, м. Харків, Україна.
studgorod.hgpa@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5636-8248>

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ:
ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ**

В останнє десятиріччя простежується зростання інтересу до дослідження сутності, значення та змісту поняття «конкурентоспроможність особистості». Поняття «конкурентоспроможність» належить до найменш досліджених як у психолого-педагогічній, економіко-управлінській, так і у філософській, соціологічній літературі, що пояснюється складністю та багатогранністю досліджуваного процесу.

У ході феноменологічного аналізу з'ясували, що в науковій літературі не існує єдиного загальноновизнаного трактування поняття «конкурентоспроможність».

Словник М. Вебстер визначає конкуренцію як, по-перше, дію, або процес здобуття та завоювання перемоги в чомусь (наприклад, призу або

високого рівня успіху); по-друге, це людина або група, по відношенню до якої ви прагнете досягти успіху, з якої ви ведете змагання; по-третє, це конкурс, у якому кожен із групи намагається виграти, будучи краще, швидше тощо, ніж інші, захід, на якому люди змагаються один з одним.

Отже, значення поняття «конкуренція» може стояти в одному змістовому рядку зі словами: змагання, боротьба, конкурс, де виділяється суперництво, змагальність чи змагальність як мотивуюча частина людської діяльності (Лаврентьев, 2016). Природа конкуренції та феноменологія конкурентоспроможності привертає увагу та стає предметом вивчення представників різних наук: соціальної антропології, педагогічного менеджменту, педагогічної психології тощо. Витоки конкурентоспроможності особистості як систематизуючого фактору розвитку суспільства взагалі, і освітнього процесу зокрема, потрібно шукати в особливостях таксономічної дивергенції та еволюційному розвитку людини як біологічного виду й як носія культури, тобто в його природі. Дійсно, біологічна (соціальна і культурна) еволюція – це безперервна боротьба за життєвий простір та життєві ресурси. Порівняльний аналіз підходів до поняття «конкурентоспроможність» наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця концептуальних підходів до поняття «конкурентоспроможність»

Підходи	Представники	Опис
Біологічний	Ч. Дарвін, Г. Гаузе	Боротьба за існування між рослинами і тваринами, змагання конкурентів за загальні місця в природі і знищення одних організмів іншими
Біофілософський	П. Кропоткін та ін.	Кооперація, еволюція організації угруповань розглядається під кутом зору еволюції альтруїзму. Людина добра, альтруїстична тощо. Біосоціальна взаємодія – агресія і афіліація, конкуренція і кооперація – створюють передумови для емоцій, почуттів, станів афекту у індивідів
Соціологічний	П. Куусі	Самоствердження та суперництво, як з точки зору закладеної в людині генетичної інформації, так і насамперед за своїм культурним здобутком. Постійне порівняння людини з побратимами та друзями, домінують змагальні відносини у мистецтві добування їжі, в іграх, прагненнях

		здобути авторитет. Унікальність будь-якої людини прирікає її на постійне суперництво і боротьбу за своє місце в житті.
Соціально-філософський	Ф. Туктаров	Конкурентоспроможність особистості формується в певних соціокультурних умовах, що породжені соціальними та культурними традиціями, менталітетом та ментальністю народу, її прояви залежать від типу суспільства, вона виявляється в стереотипах поведінки.
Соціально-управлінський	С. Рохмістров	Процес реалізації потреб індивідів, на основі якого сформована соціологічна концепція конкуренції, що включає в себе систему здійснення динаміки позитивних змін соціально-економічних відносин.
Психологічний	Л. Мітіна	Рефлексивна особистість, здатна організувати свою діяльність та поведінку в динамічних ситуаціях, володіти новим стилем мислення, нетрадиційними підходами до розв'язання проблем, адекватним реагуванням в нестандартних ситуаціях.
Педагогічний	Е. Хайрулліна	Конкурентоспроможна особистість – це динамічна відкрита система, що розвивається на основі особистісної програми самовизначення і саморозвитку та дає можливість випускникові закладу освіти ефективно адаптуватися в трудовій діяльності.
Політекономічний	А. Сміт	Справедлива та неупереджена «невидима рука» ринку.
Підприємницький	Й. Шумпетер	Суперництво старого з новим. Нововведення скептично приймається ринком, але якщо новатору вдасться його здійснити, саме механізм конкуренції витісняє з ринку підприємства, що використовують застарілі технології.

У сучасних умовах поняття «конкурентоспроможність» займає центральне місце в оцінці діяльності економіки країни та її суб'єктів. Конкурентоспроможність економіки країни визначається, передусім, конкурентоспроможністю її громадян, тому можливість управління

процесом формування конкурентоспроможністю стає найважливішим завданням для виживання та розвитку кожного учасника економічних відносин.

На етапі теперішніх ринкових перетворень трудові послуги робочої сили стають не тільки товаром, а й об'єктом конкуренції і мають розглядатися як найважливіший вид капіталу підприємства. Використання людського капіталу містить великі резерви для ефективного розвитку організацій, дозволяє їм підвищувати прибуток, отримувати переваги на ринку. Менеджери підприємств, які починають це добре розуміти, намагаються залучити до роботи перспективних фахівців або самотужки рости свої висококваліфіковані кадри (Глущенко, 2011).

Конкурентоспроможність особистості – це реальна і потенційна її здатність, ділова та професійна компетентність, ініціативність, винахідливість у праці, почуття відповідальності, які вигідно відрізняють її від інших і дозволяють витримувати конкуренцію на ринку праці.

Ступінь прояву конкурентних переваг особистості визначається зовнішніми та внутрішніми чинниками. Внутрішні чинники забезпечуються умовами, які дозволяють особистості повністю реалізувати свій творчий потенціал. Внутрішні, або індивідуальні, конкурентні переваги людини за своєю природою можна умовно поділити на спадкові та набуті. До спадкових конкурентних переваг відносяться: здатності (талант, здатність до даного виду діяльності), темперамент (сангвінік, холерик, меланхолік, флегматик), фізичні дані. До набутих конкурентних переваг належать: ділові якості (освіта, спеціальні знання, навички та вміння), інтелігентність і культура, характер, ставлення до праці, вміння керувати своїми емоціями, воля, товарицькість, комунікабельність, вік та інші (Шахно, 2010)

Конкурентоспроможність – соціально орієнтована система здібностей, властивостей і якостей особистості, що характеризує її потенційні можливості в досягненні успіху (у навчанні, професійній діяльності, у повсякденному житті тощо), що визначає адекватне індивідуальне поведіння в умовах, що динамічно змінюються, забезпечує внутрішню впевненість у собі, гармонію з собою та навколишнім світом. Для формування таких соціально орієнтованих якостей особистості необхідні нові, інноваційні по своїй суті умови, які в традиційній системі шкільної освіти створити не вдається.

Проблема конкурентоспроможності особистості пов'язана з конкурентоспроможністю суспільства. На початку минулого століття В. Бехтерев зазначав, що кожне суспільство не може уникнути ні конкуренції, ні суперництва і боротьби, але в цьому полягає запорука його майбутніх успіхів і вдосконалень. У сучасних умовах світової політики виникає виклик для України – «освітнє середовище повинно стати конкурентним на регіональному та міжнародному масштабах і,

тому якість і репутація української освіти є важливими факторами при інтеграції в міжнародний освітній простір».

Сьогоднішнім здобувачам освіти належить в подальшому прийняти на себе тягар проблем, які необхідно вирішувати в постіндустріальному суспільстві вільних цивілізованих ринкових відносин. Саме створення умов для формування конкурентоспроможної особистості, здатної самостійно, результативно і морально вирішувати суспільні і особисті проблеми – є одним із пріоритетних завдань сучасної шкільної освіти.

Організація освітнього процесу з підготовки майбутніх фахівців сучасного типу – конкурентоспроможних, які вміють мислити стратегічно і водночас ситуаційно-прагматично, здатних органічно забезпечувати економічну та соціальну ефективність підприємств різних галузей – потребує нестандартних інноваційних технологій, методів, практик та засобів навчання. «Необхідність забезпечити доступ до нових педагогічних та дидактичних підходів та їх розвиток з тим, щоб вони сприяли оволодінню навичками і розвивали компетентність і здібності, пов'язані з комунікацією, творчим і критичним аналізом, незалежним мисленням у багато культурному контексті, коли творчість також засновується на поєднанні традиційних або місцевих знань і навичок із сучасною наукою і технікою» (Ткачук, 2012).

Зміни в суспільстві вимагають конкурентоспроможності, професійної й соціальної мобільності, неперервної освіти й професійного, духовного, самовдосконалення. Певним чином можна окреслити параметри, що обумовлюють конкурентоспроможність майбутнього фахівця – це технічні та технологічні, економічні, соціально-організаційні. Для конкурентоспроможної особистості домінуючим є наявність більш високого рівня творчого мислення, відомого як латеральне мислення (здатність відмовитись від стереотипів, здатність поглянути на проблему з іншого боку, здатність прийняти неочевидне рішення).

Конкурентоспроможність – це новий якісний стан фахівця, який можна віднести до числа стратегічних цінностей, що поряд з орієнтацією на власні сили і наполегливістю, сприяють подоланню індивідуального психологічного бар'єру, пригніченості, песимізму, невизначеності в життєвій перспективі, упорядковують всю систему життєдіяльності в умовах переходу до нових ринкових відносин і в результаті допомагають соціуму вийти з тупикової ситуації.

Поняття конкурентоспроможності особистості фахівця призводить до найбільш складної проблеми: які здібності, характеристики, якості, знання та вміння гарантуватимуть конкурентоздатність випускника на ринку праці в умовах нестабільності бізнес-середовища.

Конкурентоспроможність здобувача освіти – це вміння постійно навчатися, орієнтуватися в світі інформації ефективно її

використовувати, прагнення до саморозвитку. А такий підхід може використовуватися в закладах загальної середньої освіти за умов, коли здобувач відчуває себе суб'єктом діяльності.

Динамічні зміни, що відбуваються в світі визначили основні напрямки розвитку освіти, що спрямовані на реалізацію дитиноцентричної розвивальної парадигми. Нова парадигма має забезпечувати формування в здобувачів освіти готовності й здатності активно творити нові реалії життя, гідно репрезентувати свою націю, безперервно оновлювати власний досвід, проектувати подальший освітній та життєвий шлях. Школа покликана виконувати життєво важливу функцію – функцію стимуляції, допомоги і підтримки при входженні молодого покоління у світ життєвого досвіду.

Завдання життєздатної особистості – бути компетентною, конкурентноспроможною особистістю, сформувати свої смисложиттєві установки.

О. Є. Лебедев виділяє чотири рівні освіченості, що можуть бути досягнуті в процесі освіти в школі, а саме: грамотність, функціональну грамотність, інформованість, компетентність.

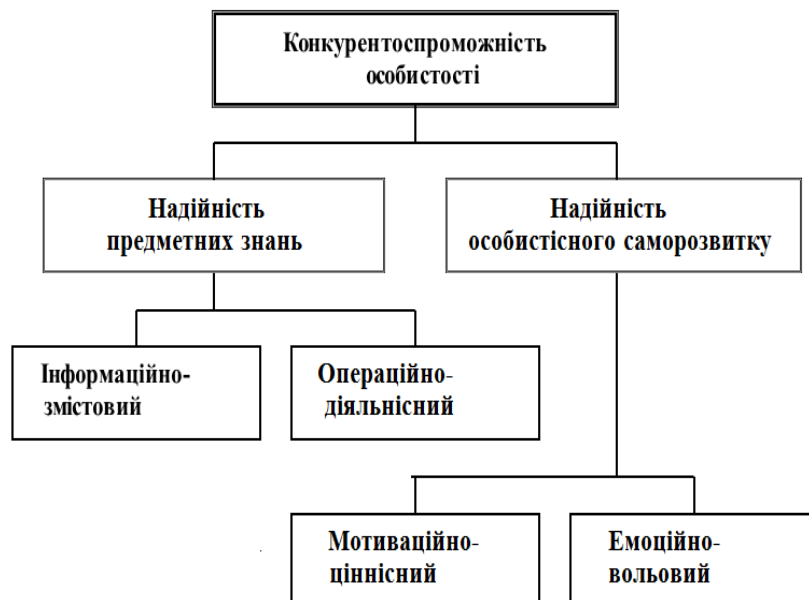
Освіта – це не підготовка до життя, це передусім саме життя дитини, це світ людини, і він має бути гідним її, щоб, перебуваючи в ньому, людина могла поліпшити і світ, і саму себе.

Старшокласники відчувають на собі всі складнощі формування чітких життєвих орієнтирів, що спираються на внутрішньоузгоджену і структуровану систему цінностей. Вони відчувають себе особистістю і прагнуть максимальної самореалізації. Найгостріша проблема сьогодення в тому, що молодь далеко не завжди пов'язує своє майбутнє з життям в Україні. Відчуваючи в собі значний внутрішній потенціал, молоді люди водночас низько оцінюють суспільні можливості, які сприяли б їхній самореалізації. Тому місія нової школи полягає в тому, щоб допомогти кожній людині усвідомити сенс свого життя, визначити свій «образ буття», «зустрітися зі своєю сутністю» (М. Хайдеггер), оволодіти універсальними константами життєвого світу, постійно шукаючи відповіді на «останні питання буття» (В. Біблер), що визначають орієнтири в її розвитку, систему смисложиттєвих координат, у яких вона може існувати (Сохань, 2003) .

Наведемо основні складові поняття конкурентоспроможності особистості, які в подальшому допоможуть обґрунтовано спроектувати освітній процес ЗЗСО.

З позицій структурно-функціонального підходу конкурентоспроможність як складна особистісна освіта включає наступні компоненти: *інформаційно-змістовий, операційно-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний та емоційно-вольовий* (див. рис. 1).

Рис. 1. Компонентний склад конкурентоспроможності з позиції структурно-функціонального підходу

Кожен з компонентів є відносно самостійною підструктурою, яка у той же час підкоряється загальним законам розвитку особистості та втілює в собі єдність свідомості, діяльності та суспільних відносин.

Систематизація якостей конкурентоспроможності – це завдання не тільки теоретичне, але, головне, – практичне, що стосується критеріїв соціокультурного розвитку та особистісного самовдосконалення кожної людини окремо. Структурні складові, що визначають конкурентоспроможність як комплексний показник особистості, можна конкретизувати в системі певних параметрів, які у формальному плані поділені на дві групи: *показники надійності предметних знань* та *показники надійності особистісного саморозвитку*.

Таким чином, конкурентоспроможність особистості – соціально орієнтована система здібностей, властивостей і якостей особистості (інтелектуальний потенціал, самоактуалізація, адекватна самооцінка, самонавчання, комунікабельність, здатність приймати відповідальні рішення, ціннісно-орієнтована адекватність, готовність до професійного самовизначення), що характеризує її потенційні можливості в досягненні успіху.

Список використаної літератури

- 1. Глущенко В. В.** Теоретичні підходи до визначення сутності категорії «трудовий потенціал». *Економіка АПК*. 2011. № 3. С. 165–169. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4203> (дата звернення: 03.11.2021).
- 2. Житєва** компетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен.

Київ : Богдана, 2003. 520 с. **3. Лаврентьев С. Ю., Шабалина О. Л.** Основные критерии сформированности профессиональной конкурентоспособности выпускника вуза. *Современные наукоемкие технологии*. 2016. № 6. С. 157–161. URL: <http://top-technologies.ru/ru/article/view?id=36079> (дата звернення 03.11.2021). **4. Ткачук С. І.** Особливості формування технологічної культури старшокласників у ринкових умовах. URL : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=15&c=101> (дата звернення: 03.11.2021). **5. Шахно А. Ю.** Роль держави в забезпеченні процесу розвитку та управління трудовим потенціалом України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 5. С. 31–39.

References

- 1. Hlushchenko, V. V.** (2011). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti katehorii «trudovyi potentsial» [Theoretical approaches to defining the essence of the category «labor potential»]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, 3, 165-169. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4203> [in Ukrainian].
- 2. Sokhanj, L. V., Jermakova, I. Gh., & Nesen, Gh. M.** (2003). Zhyttieva kompetentnist osobystosti [Life competence of the individual]. Kyiv: Bohdana [in Ukrainian].
- 3. Lavrent'ev, S. Yu., & Shabalina, O. L.** (2016). Osnovnye kriterii sformirovannosti professional'noj konkurentosposobnosti vypusknika vuza [The main criteria for the formation of professional competitiveness of a university graduate]. *Sovremennye naukoemkie tekhnologii – Modern high technologies*, 6, 157-161. Retrieved from <http://top-technologies.ru/ru/article/view?id=36079/> [in Russian].
- 4. Tkachuk, S. I.** (2012). Osoblyvosti formuvannia tekhnolohichnoi kultury starshoklasnykiv u rynkovykh umovakh [Features of formation of technological culture of high school students in market conditions]. Retrieved from <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=15&c=101> [in Ukrainian].
- 5. Shakhno, A. Yu.** (2010). Rol derzhavy v zabezpecheni protsesu rozvytku ta upravlinnia trudovym potentsialom Ukrainy [The role of the state in ensuring the process of development and management of labor potential of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 5, 31-39 [in Ukrainian].

Репко І. П., Одарченко В. І., Задорожня Я. І. Конкурентоспроможність особистості: генезис та еволюція поняття

У статті розкрита природа конкуренції та феноменологія конкурентоспроможності, яка привертає увагу та стає предметом вивчення представників різних наук, а саме, соціальної антропології, педагогічного менеджменту, педагогічної психології тощо. На підставі узагальнення наведених поглядів науковців на досліджувану проблему, розкрили конкурентоспроможність як багатовекторна, поліфонічна, інтегративна соціально детермінована характеристика особистості,

розвиток якої зумовлений зовнішніми чинниками (тенденції розвитку ринку праці, конкретна соціокультурна ситуація, менталітет) та внутрішніми умовами (ієрархія потреб, ціннісні орієнтації, поведінкові стратегії, професійні компетенції та особистісний потенціал).

Проаналізовано сутності таких понять, як «конкуренція», «конкурентоспроможність», «конкурентоспроможність особистості».

Ключові слова: конкурентоспроможність, особистість, формування, конкуренція.

Репко И. П., Одарченко В. И., Задорожная Я. И. Конкурентоспособность личности: генезис и эволюция понятия

В статье раскрыта природа конкуренции и феноменология конкурентоспособности, которая привлекает внимание и становится предметом изучения представителей разных наук, а именно социальной антропологии, педагогического менеджмента, педагогической психологии и т. д. На основании обобщения приведенных взглядов ученых на исследуемую проблему, раскрыли конкурентоспособность как многовекторная, полифоническая, интегративная социально детерминированная характеристика личности, развитие которой обусловлено внешними факторами (тенденции развития рынка труда, конкретная соціокультурная ситуація, менталітет) и внутрішніми умовами (і поведінкові стратегії, професійні компетенції і особистісний потенціал).

Проанализированы сущности таких понятий, как «конкуренция», «конкурентоспособность», «конкурентоспособность личности».

Ключевые слова: конкурентоспособность, личность, формирование, конкуренция.

Repko I., Odarchenko V., Zadorozhnyia Y. Personality Competitiveness: Genesis and Evolution of the Concept

The article reveals the nature of competition and the phenomenology of competitiveness, which attracts attention and becomes the subject of study of various sciences, namely, social anthropology, pedagogical management, pedagogical psychology and more. Based on the generalization of the views of scientists on the research problem, revealed competitiveness as a multi-vector, polyphonic, integrative socially determined characteristic of personality, the development of which is due to external factors (labor market trends, specific socio-cultural situation, mentality, needs and internal conditions). behavioral strategies, professional competencies and personal potential).

The essences of such concepts as «competition», «competitiveness», «competitiveness of the person» are analyzed.

Key words: competitiveness, personality, formation, competition.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2021 р.

Прийнято до друку 26.11.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.